

Inhoud

Proloog	7
1 Het Griekse drama <i>Oktober 2009 – februari 2010</i>	14
2 De eerste top <i>11 februari 2010</i>	26
3 De eurocrisis breekt uit <i>Maart – mei 2010</i>	34
4 Thema: Dolend Duitsland	45
5 Het noodfonds <i>7 en 9 mei 2010</i>	54
6 Thema: Verdeeldheid bij de Europese Centrale Bank	72
7 Het Frans-Duitse verraad <i>Oktober – november 2010</i>	83
8 Niets is wat het lijkt <i>November 2010 – januari 2011</i>	95
9 Een ‘alomvattend’ antwoord <i>Februari – maart 2011</i>	110
10 Thema: De Jager en de oppositie	120
11 Griekenland zinkt dieper weg <i>April – juli 2011</i>	128
12 De grote mislukking <i>Juli – september 2011</i>	144

13	De rekenfout van Rutte <i>21 juli 2011</i>	160
14	De banken moeten bloeden <i>21–26 oktober 2011</i>	166
15	Thema: Weeffouten	192
16	Eindspel? <i>November 2011 – januari 2012</i>	204
17	Schijn bedriegt <i>Januari – maart 2012</i>	217
18	Verkiezingen op komst <i>Maart – juli 2012</i>	233
19	Het ergste moet nog komen <i>Juli – augustus 2012</i>	255
	Epiloog	262
	<i>Verantwoording</i>	270
	<i>Tijdslijn van belangrijkste gebeurtenissen</i>	275
	<i>Bronvermelding</i>	283
	<i>Personenregister</i>	285

Proloog

Op vrijdag 24 oktober 2008, slechts 39 dagen na het faillissement van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers, slaat de bankencrisis om in een landencrisis. Eerste slachtoffer: IJsland. De IJslandse bankensector is ingestort, de kroon in vrije val. Het land kan zijn hoofd niet meer boven water houden. Die dag maakt het Internationaal Monetair Fonds (IMF) bekend dat het getroffen eiland een lening krijgt van 2,1 miljard dollar. Scandinavische buurlanden stellen nog eens 2,5 miljard dollar beschikbaar.

Op diezelfde dag lekt via *The New York Times* uit dat het IMF, de internationale organisatie die staten in nood helpt, een speciale kredietlijn opzet voor opkomende economieën als Turkije, Brazilië, Argentinië en de Baltische staten die zijn getroffen door de crisis. De crisis die begon bij banken, raakt nu ook landen rechtstreeks. Beleggers zijn in paniek, banken vertrouwen elkaar niet meer. Hierdoor storten aandelenkoersen in, lenen banken elkaar geen geld meer, droogt de kredietmarkt op en staat in veel landen de lokale munt onder druk.

Na de val van IJsland gaat het snel. Twee dagen later krijgt Oekraïne IMF-steun, maar liefst 16,5 miljard dollar. En nog weer drie dagen later dringt de landencrisis de Europese Unie binnen. Hongarije krijgt 20 miljard euro van het IMF, de Wereldbank en de Europese Commissie. Het land is al langer de economische zwakke broeder in Centraal-Europa. Hier slaat de vertrouwenscrisis het eerst toe. De Hongaarse forint is volledig in elkaar gezakt.

Na Hongarije krijgt Servië hulp. Het is dan inmiddels november. De omvang van het noodpakket is met 518 miljoen dollar beperkt. Nog weer een maand later is een tweede EU-lidstaat aan de beurt, Letland. Het land verkeert in een diepe recessie en de Letse overheid heeft de Parex Bank moeten nationaliseren. IMF, Europese Commissie, Wereldbank, buurlanden en de Oost-Europabank stellen 7,5 miljard euro ter beschikking.

De zestien landen die de euro voeren blijven nog buiten schot. Ook in het eurogebied moeten er banken worden genationaliseerd, met voor Nederland de redding van ABN Amro/ Fortis als dramatisch dieptepunt. Politici in de eurolanden beginnen zenuwachtig te worden. Zij vrezen dat mogelijk ook overheden zelf in de geldproblemen komen. In december stellen Franse en Duitse ambtenaren scenario's op voor het geval deze problemen overslaan naar de eurozone. In Nederland hebben ministers ook zo hun vragen. Minister Wouter Bos van Financiën zet op verzoek van zijn collega's een werkgroep op van ambtenaren van Algemene Zaken, Financiën, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken. Deze ambtenaren moeten opschrijven wat Nederland moet doen als ook een euroland getroffen wordt. In februari is de notitie klaar. Een formele ministerraadnotitie is het niet, maar Bos praat zijn collega's in het kabinet op een vrijdag in februari wel bij over de uitkomsten ervan.

Het antwoord op de vraag welk land in de eurozone als eerste in de gevarenzone komt, kunnen de ambtenaren gemakkelijk beantwoorden: Griekenland. Het land staat er op alle fronten slecht voor en al jaren is er twijfel aan de juistheid van de officiële statistieken die Athene keer op keer in Brussel inlevert. In de notitie staat het dan ook klip en klaar: als de landencrisis de eurozone binnenkomt, is het via Athene.

Lastiger is het antwoord op de vraag wat te doen als Griekenland of een ander euroland in financiële problemen komt. De bedenkers van de Economische en Monetaire Unie (EMU) hebben namelijk geen vangnet gemaakt. De veronderstelling is geweest dat een westerse en goed ontwikkelde economie niet zal

kunnen omvallen. En stel dat er toch een probleem is met een euroland, dan staan de andere vijftien niet voor de schulden van het slachtoffer in. Dat is expliciet in het Europees verdrag geregeld.

Maar wat nu als een land als Griekenland toch een noodkrediet nodig heeft? Wie verstrekt dat dan? In de notitie die door de betrokken ministers wordt bekrachtigd, staat dat eurolanden in eerste instantie zelf hun broek moeten ophouden. Lukt dat niet, dan moeten ze in Washington bij het IMF aankloppen. Pas als het IMF niet de volledige noodsteun voor zijn rekening kan nemen, kunnen de andere eurolanden desnoods bijspringen.

Hiermee is in februari 2009, acht maanden voordat de crisis in Griekenland toeslaat, het Nederlandse standpunt in de euro-crisis geboren. De ministers redeneren pragmatisch: het IMF is ervoor om landen te redden en het heeft de juiste expertise. De gedachte dat het een blamage voor de euro is als er hulp uit Washington moet komen, is aan deze ministers niet besteed.

Nederland zal een jaar later vrijwel alleen staan met dit standpunt. Zelfs de natuurlijke bondgenoot Duitsland ziet er aanvankelijk niets in. Sterker nog, in februari 2010 bij de aller-eerste crisistop die over Griekenland wordt gehouden, verliest premier Jan Peter Balkenende al de strijd om de inzet van het IMF. Hij wil het dan nog niet toegeven, maar minister Bos is enkele dagen later wel zo eerlijk om te zeggen dat het IMF buiten beeld is om de eurozone te helpen.

Nog weer enkele dagen later valt het kabinet en volgt Jan Kees de Jager Bos op. Hij pakt het oude Nederlandse standpunt weer op, al was het maar omdat de voltallige Tweede Kamer dat eist. De Jager wil met het IMF opnieuw de boer op in Brussel. Hem overkomt het omgekeerde als Balkenende. De Jager treft namelijk voor het eerst enige welwillendheid aan bij zijn Duitse collega om tóch de hulp van het IMF te vragen. Maar de kersverse minister van Financiën is zo onder de indruk van zwartgallige doemscenario's van centrale bankiers dat hij zich van de weeromstuit achter een Europese redding voor Griekenland schaaft. Ondanks de Duitse draai is De Jager het IMF eventjes

vergeten. Hij twittert zich drie slagen in de rondte om zijn plotse enthousiasme voor een Europese aanpak te verduidelijken.

Het tekent de onervarenheid van de minister op dat moment. Maar bovenal is het typerend voor de wispelturige manier waarop politici reageren op de crisis. Duitsland en Frankrijk bereiden zich al sinds eind 2008 op deze eurocrisis voor, maar in de aanpak van die crisis die erop volgt, is niets van een dergelijke voorbereiding te merken. Niet alleen staan Duitsland en Frankrijk steeds tegenover elkaar, ook de Duitse politiek zelf is intern verdeeld. Erger nog, bondskanselier Angela Merkel en minister van Financiën Wolfgang Schäuble staan soms lijnrecht tegenover elkaar. Zo bont maken hun Franse collega's Nicolas Sarkozy en Christine Lagarde het niet.

Terugblikken op ongeveer drie jaar eurocrisis levert een wonderlijk beeld op. Het ene moment willen de politiek leiders geen inzet van het IMF, het andere juist weer wel. En eind 2011 is de nood zo hoog dat van het IMF zelfs de finale redding wordt verwacht. Eerst wil Duitsland niets weten van een lening aan Griekenland, dan stemt het toch toe, met als voorwaarde dat noodleningen alleen in het uiterste geval ('ultima ratio' heet dat na een EU-top in maart 2010) zullen worden verstrekt. Maar als Ierland en Portugal later aarzelen om hun hand op te houden, halen ze zich de woede van de andere landen op hun hals, omdat ze gezegd te lang wachten met hun steunaanvraag.

Een cruciaal onderwerp van discussie tijdens de crisis, en net zo wispelturig ingezet, is de private bijdrage van banken, verzekeraars en pensioenfondsen. In de leningen aan Griekenland, Ierland en Portugal blijven de banken aanvankelijk buiten schot. Maar bondskanselier Merkel oppert dat zij in de toekomst wel mee zullen moeten betalen als er een permanent euronoodfonds komt. Ze opent hiermee de doos van Pandora, want beleggers worden nog kopschuwer dan ze al zijn. Maandenlang beheerst de angst voor het afstempelen van staatsobligaties, het deels niet terugbetalen van staatsschuld, de markten.

Merkel bezweert beleggers dat het hier louter om een toekomstig mechanisme gaat. Terecht geloven financiële markten hier niets van. Want als Griekenland in de zomer van 2011 nog een tweede reddingsplan nodig heeft, moeten banken toch bloeden. Binnen enkele maanden loopt de rekening voor de houders van Grieks staatspapier rap op, want in oktober ligt er al een vernieuwd pakket op tafel met een nog hogere afslag op de staatsleningen.

De Jager lift mee op de Duitse inzet. Uit kiezersonderzoek blijkt dat elke maatregel tegen de banken hem extra populariteit oplevert. Bovendien is De Jager verzekerd van steun van de grootste oppositiepartij PvdA als hij ook koerst op een stevige bijdrage van de particuliere sector.

De strijd tegen de eurocrisis hangt van traagheid en halfslachtigheid aan elkaar. Merkel en Sarkozy domineren de discussie, zorgen soms voor openingen, maar staan even zo vaak doorbraken in de weg. Ze vechten tijdens de crisis meteen een institutionele machtsstrijd uit. Het is een strijd over de krachtsverhouding tussen lidstaten en 'Brussel', zoals de Europese Commissie doorgaans wordt aangeduid. Het is ook een gevecht over de reikwijdte van Europa. Bouwen de eurolanden aan een pragmatische muntunie met vooral strengere financiële afspraken of streven de politici naar een verregaande Europese integratie met een economische regering?

De Europese leiders vechten deze strijd natuurlijk niet uit in een Brussels achterafkamertje. Hun mogelijkheden zijn beperkt door kiezers aan de ene kant en beleggers aan de andere kant. De problemen op de Amerikaanse hypotheekmarkt groeien uit tot een mondiale kredietcrisis. En die paniek treft vanaf het begin van 2010 de eurozone als een mokerslag. Hongarije, IJsland, Letland, Oekraïne, dat zijn nog opzichzelfstaande gevallen. Deze landen trekken geen andere slachtoffers mee.

In een muntunie gaat dat anders. Griekenland mag dan een kleine economie zijn, hiermee is wel direct de eurozone geraakt. De zwakte van Griekenland legt het feilen van de Economische en Monetaire Unie bloot. Bovendien maakt de halfhartige ma-

nier waarop de Grieken worden gered dat feilen alleen nog maar groter. De euro blijkt niet alleen een wankel economisch project, ook de politieke aansturing rammelt aan alle kanten.

Beleggers schreeuwen om een antwoord, en liefst eentje dat ze in één klap overtuigt. Politici moeten laten zien dat ze er alles aan gelegen is om de euro te redden. Elke keer als zij een halve oplossing presenteren, knagen zij zelf verder aan het ingezette wantrouwen. En die politici kunnen alleen maar met een groots en meeslepend antwoord komen als zij dat tegenover hun kiezers kunnen en durven te verantwoorden.

De tragedie is echter dat het project-Europa notoir slecht verkocht is aan de achterban. Neem nou Nederland. Daar zou na het afschieten van het Europese grondwettelijke verdrag in het referendum van 2005 worden gereflecteerd op het Nederlandse Europastandpunt. Maar wat is er gebeurd? Niets. De reflectie bestond uit een jaar lang zwijgen. Voor het referendum was het Europeadebat plotseling springlevend. Het zwijgen van de politiek heeft dat debat weer morsdood gemaakt.

Ook in veel andere landen in de Europese Unie is de scepsis gegroeid. Veel kiezers vinden Brussel ver van hun bed en begrijpen niet waarom het goed voor hen is dat steeds meer regels daar worden gemaakt. Veel slechter kan het uitgangspunt niet zijn voor een politicus die impopulaire beslissingen moet nemen. Verkoop in deze situatie maar eens aan de achterban dat er honderden miljarden naar frauderende Grieken worden overgemaakt. Het gevolg is dan ook dat ook onder veel politieke leiders een soort europopulisme heeft toegeslagen. Stoere taal uiten over lakse Zuid-Europeanen doet het immers beter dan eurofiele praat over het nut van verdere integratie.

Deze tweestrijd is het onderwerp van dit boek. In de komende hoofdstukken staat beschreven hoe Europese politici de euro trachten te redden door beleggers te kalmeren en kiezers desondanks tevreden te houden. Het is een proces van vallen en opstaan, en dat is nog eufemistisch uitgedrukt.

Dit boek vertelt min of meer chronologisch hoe de crisis zich ontwikkelt, uit de hand loopt en tot een climax leidt. Het verhaal wordt verteld aan de hand van hoofdpersonen: de schreeuwende president van de Europese Centrale Bank (ECB), de schutterende voorzitter van de Europese Raad, de dominante president van Frankrijk, de koele bondskanselier van Duitsland. Maar dit boek heeft ook een sterke Nederlandse invalshoek. Dus ook de driftig twitterende minister komt voorbij, de premier die klem komt te zitten in verkiezingstijd, tegenstribbelende Haagse ambtenaren en aarzelende Tweede Kamerleden.

Vier hoofdstukken zijn thematisch van aanpak. Hoofdrolspeelster Merkel, de Europese Centrale Bank, weeffouten in de muntunie en de Tweede Kamer hebben een eigen hoofdstuk gekregen. Daarin worden nog meer dwarsverbanden gelegd tussen het chronologisch beschrevene. Waarom is Merkel zo onduidelijk in haar opstelling? Waarom twijfelde de ECB zo lang of ze zou ingrijpen? Wat ging er mis bij de start van de euro? En waarom stelt de oppositie in de Tweede Kamer zich soms op als De Jagers woordvoerder?

De eurocrisis is nog niet voorbij. Een definitieve terugblik biedt dit boek dus niet. Maar tijdens drie jaar eurocrisis is er veel gebeurd. Er zijn regeringen gevallen, premiers weggestuurd. En de Europese leiders hebben lange reeksen crisisbijeenkomsten gehouden. Een eerste evaluatie van de crisisaanpak en een reconstructie van drie jaar crisis zijn al wel te maken. In de wetenschap dat de Europese politici ongetwijfeld nog wel weer een top der toppen zullen houden, is dit de voorlopige eindstand.

Het Griekse drama

Oktober 2009 – februari 2010

Dit verhaal begint in het land waar de westerse beschaving ontstond. Waar de democratie is uitgevonden. De bakermat van de Europese cultuur. Het land van Socrates, Plato en Aristoteles.

Beschaving, democratie, filosofie, cultuur: bij hoeveel mensen zullen deze associaties nog als eerste te binnen schieten als ze denken aan Griekenland? Is Griekenland inmiddels niet vooral het land van fraude? Het land van veel te veel ambtenaren, van de luie werkers, van vroeg met pensioen gaan, van corruptie, van sjoemelende politici? En van: Griekenland had nooit in de euro gemogen, tot: Griekenland moet zo snel mogelijk uit de euro worden gezet?

In Nederland herhaalden premier Mark Rutte en minister van Financiën Jan Kees de Jager het keer op keer: we helpen Griekenland niet uit solidariteit, maar uit eigenbelang. Solidariteit is niet eens een heel klein deel van de motivatie. Nee, van die Grieken moeten veel mensen niets meer hebben. Tekenend is dat De Jager in een reportage over Griekenland bijna zei dat het land 'helaas' niet uit de euro gezet kon worden. Hij slikte het woord 'helaas' halverwege weer in, want zoiets zeg je niet over een collega-euroland. Maar het verraadde wel het chagrijn dat ook tot in het kabinet is doorgedrongen.

Lijken in de kast

Het is oktober 2009 als de kersverse minister van Financiën George Papaconstantinou in Athene doet wat alle kersverse ministers van Financiën in Griekenland doen. Hij maakt schoon schip en probeert eventuele lijken in de kast zoveel mogelijk op voorhand al aan zijn voorganger toe te schrijven. En dus is het zaak de begrotingscijfers in gezwinde spoed door te nemen en elke mogelijke tegenvaller te detecteren. Sterker nog, het is niet ongebruikelijk tegenvallers wat aan te dikken. Zo besmeurt een minister zijn voorganger om er zelf beter uit te komen.

Ter illustratie: Papaconstantinou's voorganger George Alogoskoufis deed in maart 2004 niet anders. Toen deze politicus van de conservatieve Nieuwe Democratie-partij als minister van Financiën aantrad, wilde hij het begrotingstekort nog eens flink oppompen zodat hij later in zijn termijn goede sier kon maken met het ogenschijnlijk op orde brengen van de financiën. Intern waarschuwden zijn adviseurs dat het achteraf aanpassen van de overheidsstatistieken een zeer gevaarlijk spelletje is. Zeker als hij de bijstelling dusdanig zou overdrijven dat ook de cijfers van rond de toetreding tot de euro in 2001 er slechter uit kwamen te zien. Dat zou in andere eurolanden menig wenkbrauw doen fronsen over de rechtmatigheid van de Griekse toetreding tot de euro destijds.

Uiteindelijk hield hij zich in en ging hij niet rommelen in de statistieken, maar beperkte hij zich ertoe om geplande defensie-uitgaven flink naar voren te halen. Hij verwerkte orders die nog niet geleverd waren meteen in de boeken zodat er een fors tekort op de begroting ontstond. Dat tekort viel in de loop van enkele jaren vanzelf weer weg waardoor Alogoskoufis de indruk wekte dat hij goed werk had afgeleverd.

Terug naar zijn opvolger Papaconstantinou, de minister van de nieuwe socialistische Pasok-regering. Ook hij weet hoe het spel in Griekenland gespeeld wordt. Maar deze keer is de situatie toch anders. Griekenland krijgt al extra aandacht van de collega's van andere eurolanden, omdat het economisch niet

goed gaat in het land. Twee dagen voor de Griekse parlementsverkiezingen van 4 oktober waarschuwt de Nederlandse minister van Financiën Wouter Bos al dat sommige landen onrealistische bezuinigingsplannen in Brussel gepresenteerd hebben. Bos noemt Griekenland en Ierland als voorbeeld.

Papaconstantinou weet dan ook al dat hij niet zo veel creativiteit en boekhoudtrucs nodig heeft om de overheidsbegroting er florisanter uit te laten zien. In politieke kring is namelijk allang bekend dat de cijfers niet kloppen. De vorige regering laat zogenoemd een begroting achter met een tekort van 6 procent van het bruto binnenlands product, maar in regeringskringen weet men dat dat veel te rooskleurig is voorgesteld.

Het statistisch bureau van Europa, Eurostat, is dan ook in Athene aanwezig. Inspecteurs van Eurostat doen met enige regelmaat onderzoek in de Europese regeringssteden, al is hun mandaat nogal beperkt. Wel meldt Eurostat al enige tijd dat de kwaliteit van de Griekse statistieken onder de maat is. De gebrekkige dataverzameling door het Griekse statistiekenbureau maakt het wel heel gemakkelijk om onwelgevallige ontwikkelingen onder het tapijt te vegen. Het Griekse statistische bureau is dan ook niet politiek onafhankelijk. Uiteindelijk bepaalt de minister welk cijfer in de boeken komt.

Papaconstantinou laat onderzoeken hoe de overheidsfinanciën er werkelijk voor staan, maar al snel is duidelijk dat dit niet binnen enkele dagen met zekerheid te zeggen is. Daarvoor zijn er te veel tegenvallers en moet te veel werk worden verricht. Uiteindelijk zal het meer dan een jaar onderzoek vergen voordat Eurostat een definitief cijfer over 2009 bekendmaakt en zijn bedenkingen tegen de statistieke informatie uit Griekenland intrekt.

Zonder precies te weten hoe hoog het tekort uitpakt, maakt Papaconstantinou toch een schatting. Hij denkt dat de begroting een gat heeft van ongeveer 10 procent, maar in interviews maakt hij de tegenvaller bewust iets groter. Zo zegt hij op 16 oktober in de *Financial Times* te rekenen op 12 procent. Hij hoopt dat het tekort later dan toch nog een beetje meevalt. Op dat

moment kan de minister nog niet bevroeden dat zelfs dit overdreven cijfer een schromelijke onderschatting zal blijken te zijn. Uiteindelijk zal dit tekortcijfer oplopen tot bijna 16 procent.

Griekenland wordt gegrild

Het is in de korte historie van de euro nog nooit vertoond dat een euroland grootschalig gefraudeerd heeft met de overheids-cijfers. Het leidt tot een grote vertrouwensschok, zowel in de politieke wereld als bij beleggers. Het zijn immers deze statistieken die een land als Griekenland toegang tot de euro hebben verschaft. Alle landen met de euro mogen nog steeds zelf bepalen hoe ze hun economie runnen, maar aan deelname aan de monetaire unie zijn enkele harde afspraken verbonden. De meest bekende daarvan is dat het begrotingstekort in een euroland niet hoger mag zijn dan 3 procent. Griekenland was altijd al een zwakke broeder, al zagen de cijfers er rond de toetreding tot de euro in 2001 nog fraai uit.

Nu blijkt dat Griekenland er helemaal niet zo goed voorstaat als steeds is gesuggereerd. Herzieningen van statistieken vonden vaker plaats, maar deze bijstelling is ongekend. Meteen is duidelijk dat Griekse politici te kwader trouw zijn geweest. Het politieke samenwerkingsverband van de Europese Unie is mede op onderling vertrouwen gebaseerd. Dat een dergelijke grootschalige fraude kan voorkomen binnen de Europese Unie is voor veel politici schokkend.

Maar het blijft niet bij politieke consternatie alleen. Want deze fraude komt op een heel ongelukkig moment aan het licht. En dat is nog zacht uitgedrukt. Europa is op dat moment nog lang niet hersteld van de bankencrisis die medio 2008 overwaaide vanuit de Verenigde Staten. Veel regeringen in Europa zagen zich gedwongen met miljarden aan belastinggeld banken overeind te houden. De recessie die de meeste economieën teisterde, werd bestreden met flinke overheidsinjecties. Daardoor staan bijna alle eurolanden er weinig florissant voor. De amper

herstelde bankensector, de broze economie en de snel verslechterde overheidsfinanciën hebben beleggers heel voorzichtig gemaakt. Het ongelofelijke nieuws over grootschalige fraude doet die voorzichtigheid omslaan in onrust en gaandeweg in paniek.

Het duurt niettemin weken voordat die paniek echt toeslaat. De slechte tijdingen voor Griekenland volgen elkaar op en langzamerhand wordt steeds duidelijker dat er in dat land een onhoudbare situatie ontstaat. Maar in de dagen nadat de Griekse fraude aan het licht komt, kan nog niemand bevroeden dat de eurolanden aan het begin staan van een schulden crisis van ongekende omvang.

Op maandag 19 oktober, nog maar twee weken na de verkiezingen, meldt minister Papaconstantinou zich in Luxemburg. Daar treft hij voor het eerst zijn collega's van de andere eurolanden. Iedere maand komen zij samen onder leiding van Jean-Claude Juncker, die al sinds jaar en dag premier van Luxemburg is. Deze groep ministers, de eurogroep, zal vanaf nu de spil in de eurocrisis zijn. President Jean-Claude Trichet van de Europese Centrale Bank en eurocommissaris Joaquín Almunia van Economische Zaken (later opgevolgd door Olli Rehn) zijn er ook altijd bij, dus alle betrokken partijen in de eurocrisis zitten hier aan tafel.

Op deze avond denkt iedereen nog te maken te hebben met een lokaal probleem. Wel een heel ernstig lokaal probleem. Papaconstantinou maakt geen plezierige vuurdoop mee in de toch al ongezellige vergaderbunker in Luxemburg. De eurogroep is een heel informeel beraad. De groep is klein, de sfeer ongedwongen, notulen worden niet gemaakt. Doordat de ministers in deze vergadering zo informeel met elkaar omgaan, wordt er meer gezegd dan in meer formelere EU-beraden.

Soms gaat het er hard aan toe. Het zijn deze vergaderingen waar Gerrit Zalm, jarenlang minister van Financiën, zijn bijnaam Il Duro ('de harde', in het Italiaans) kreeg. Zalm was een bikkelharde bewaker van de begrotingsregels die de landen met de euro hadden afgesproken. Dat botste nogal eens met de meer

Zuid-Europese mentaliteit. In de informele setting van de eurogroep aarzelde Zalm niet om bijvoorbeeld de Italiaanse minister keihard aan te pakken op slap bezuinigingsbeleid.

Deze avond wordt de Griek gegrild. Zijn collega's zijn boos. Met deze fraude heeft Griekenland alle vertrouwensregels doorbroken, de formele begrotingsregels van het Europese stabiliteitspact nog daargelaten. Eurocommissaris Almunia neemt de Griek apart en laat hem duidelijk weten onaangenaam verrast te zijn door de statistische trucjes van Griekenland.

Iets van de harde toon van die avond sijpelt door in de persconferentie die voorzitter Juncker 's avonds na afloop geeft. Hij spaart Griekenland niet en is ondiplomatiek. 'Nu is het spel uit. We hebben serieuze statistieken nodig', zo zegt hij. Almunia kondigt 'een open en diepgaand onderzoek' aan. Hij meldt ook meteen dat Eurostat zwaardere bevoegdheden moet krijgen om herhaling in de toekomst te voorkomen.

De dagen erna krijgt Griekenland steeds meer slecht nieuws te verwerken. De Griekse centrale bank maakt nieuwe cijfers bekend over de omvang van de staatsschuld. Die begint steeds grotere proporties aan te nemen. Eind 2009 was de schuld van de overheid nog 99,2 procent van het bruto binnenlands product en in zes maanden tijd is die verder opgelopen tot 111,5 procent. De kredietbeoordelaars beginnen zich te roeren. Het zijn de drie Amerikaanse bureaus Moody's, Fitch en S&P die de komende tijd de toon zullen zetten voor beleggers. De kredietbeoordelaars kregen als kritiek dat ze complexe financiële producten van banken veel te soepeltjes beoordeelden. Nu zetten de bureaus hun tanden in Griekenland en later in andere zwakke landen en verwijten politici hun stemmingmakerij.

Moody's is er als eerste bij. Het bureau zet Griekenland eind oktober op een 'negative outlook'. Dat is nog geen definitief oordeel, maar doorgaans een aankondiging voor een verlaging van de kredietbeoordeling. Beleggers reageren meteen op een dergelijk oordeel. Ondanks alle kritiek op de rol van deze bu-

reus tijdens de kredietcrisis zijn hun oordelen nog altijd richtinggevend voor de financiële markten.

De strijd tussen politiek en markten is begonnen.

Steun voor Griekenland?

Vanaf nu wordt het alleen maar erger en erger voor Griekenland. De ministers van de eurolanden overwegen in november nog een boete uit te delen aan Griekenland. Het is een allang bestaande sanctiemogelijkheid die nog nooit is ingezet. Maar al snel lijkt deze discussie achterhaald. Griekenland zal alle zeilen moeten bijzetten om met geloofwaardige bezuinigingen te komen. De regering in Athene maakt zich op voor een ongekende saneringsslag.

Maar het land loopt eigenlijk van dag tot dag achter de feiten aan. Er is zó veel te doen: grootschalige bezuinigingen, verregaande hervormingen, ongekende veranderingen die eigenlijk niet van de ene dag op de andere bedacht, besloten en uitgevoerd kunnen worden. Ondertussen is de Griekse schuldenberg zo hoog dat die verstikkend werkt. De rentebetalingen op al die schulden alleen al zijn nauwelijks meer op te brengen. En de Grieken moeten om de zoveel maanden naar de markt om die lopende schulden te herfinancieren. Hoelang gaat dat nog goed?

Economen en analisten raken het erover eens dat Griekenland in een onhoudbare situatie is beland. Begin december verschijnen er negatieve rapporten van zakenbanken UBS en Goldman Sachs. Prompt buitelen de kredietbeoordelaars S&P, Fitch en Moody's over elkaar heen. Ook zij zien het somber in voor Griekenland en kondigen verlagingen van de kredietwaardigheid van het land aan. Fitch doet dat als eerste. Gevolg: de Griekse rente loopt op. Dat betekent dat Griekenland nog meer rente moet gaan betalen. Elke keer als het land geld nodig heeft, zullen beleggers een hogere vergoeding daarvoor vragen. Begin december betalen de Grieken circa 4,8 procent voor tienjarige staatsleningen, tegen het einde van december is de 6 procent in

zicht. Voor elke 10 miljard euro die de Grieken op de kapitaalmarkt moeten ophalen, betalen ze 200 miljoen euro meer rente dan vóór de crisis.

Voor het eerst in de geschiedenis van de euro wordt gespeculeerd over een steunoperatie. Maar veel politici willen daar absoluut nog niet aan. Zweden is op dat moment voorzitter van de Europese Unie en de Zweedse minister van Financiën, Anders Borg, laat weten dat een lening voor de Grieken er niet in zit, simpelweg omdat het Europees verdrag dat verbiedt. In dat verdrag staat een 'no-bailoutclause', een artikel dat stelt dat landen elkaars schulden niet mogen opvangen. Daarmee moet voorkomen worden dat zwakke eurolanden hun schuldenlast afwentelen op sterke eurolanden. Later zal blijken hoe creatief politici met deze clause om kunnen gaan.

Maar tijdens een Europese top in Brussel op 10 december zegt bondskanselier Angela Merkel plotseling iets opvallends. Zij zegt dat de Europese landen 'een collectieve verantwoordelijkheid' hebben naar elkaar. Wat die verantwoordelijkheid precies behelst, blijft onduidelijk. Maar hoe onwillig Merkel later ook blijkt te zijn om met geld over de brug te komen, deze uitspraak wordt de volgende maanden een mantra van alle EU-leiders.

Minister Bos daarentegen is nog lang niet zover. Op vrijdag vervangt hij premier Jan Peter Balkenende als voorzitter van de ministerraad. Balkenende is dan nog bij de top in Brussel. Na afloop van die ministerraad zegt Bos dat steun voor de Grieken 'absoluut niet aan de orde' is.

Zijn Griekse collega George Papaconstantinou reist de hoofdsteden van de grootste Europese landen af. Hij heeft heel wat uit te leggen aan de verschillende regeringen. Als hij zondag zijn trip in Berlijn afsluit, kondigt hij aan dat zijn regering met grote hervormingen gaat komen. Die plannen volgen bijna meteen. Daags na de Europeseis presenteert premier George Papandreou een 'radicale' aanpak van de financiële problemen.

Het lijkt allemaal niets uit te maken voor beleggers en analisten. Ook S&P en Moody's komen met 'downgrades', verlagin-

gen van de kredietwaardigheid. De komende maanden zullen er nog veel van deze boodschappen van de kredietbeoordelaars volgen. Het negatieve oordeel betekent dat Griekenland als belegging als steeds risicovoller wordt gezien. Het is een stimulans voor institutionele beleggers om Grieks staatspapier te verkopen. De koersen van dat papier gaan omlaag, de rente omhoog. Dat laatste wordt een steeds groter probleem voor Griekenland zelf. Als magische grens wordt doorgaans 7 procent gehanteerd. Schiet de rente van een land daaroverheen, dan dreigt een land door de oplopende rentelasten in een negatieve spiraal terecht te komen.

De Grieken houden de moed erin. Minister Papaconstantinou vertelt begin januari wat zijn ambities zijn. Hij wil het tekort op de begroting in drie jaar tijd terugdringen tot onder de 3 procent. Dat is een reductie van om en nabij 10 procent van het bruto binnenlands product. In Nederland zou zoiets omgerekend een bezuinigingsoperatie van circa 60 miljard euro betekenen. Daarbij valt het kabinetsplan van 18 miljard euro in het niet. Griekenland staat dus voor een bezuinigingsoperatie die haar weerga niet kent. Maar ja, het zijn nu alleen nog maar mooie woorden van de minister. Gaat hij het ook echt voor elkaar krijgen?

Op dat moment zitten hoge ambtenaren van de Europese Centrale Bank en de Europese Commissie in Athene. Zij brengen de problemen in kaart. Het Duitse directielid Jürgen Stark zegt dat Griekenland het op eigen kracht moet redden. Er gaat geen belastinggeld van andere eurolanden naar de Grieken, zegt Stark dan nog. Geloven deze specialisten echt nog dat Griekenland het drooghoudt?

Papaconstantinou zet zijn fraaie beloften half januari om in een concreet plan, een zogeheten convergentieplan. Daarin staat zwart op wit dat het begrotingstekort in 2012 moet zijn gereduceerd tot 2,8 procent. Beleggers geloven er weinig van. De rente schiet verder omhoog, de 6 procent is overschreden en op 28 januari wordt zelfs een record bereikt van meer dan 7 procent. Griekenland is in de gevarenzone. Ondertussen blijft

er slecht nieuws uit Athene komen. Dit keer van de missie van de Europese Commissie. Die is gestuit op 'ernstige onregelmatigheden' in de Griekse statistieken. Helemaal een verrassing is het niet. Wel is dit het begin van een zeer langdurig onderzoek naar de werkelijke cijfers. Een onderzoek dat tegenvaller op tegenvaller zal opleveren.

Politici hakketakken over de oplossing van het Griekse probleem. De premier zegt meer te gaan bezuinigen, amper een week nadat hij een saneringsplan in Brussel heeft ingediend. De Luxemburgse premier Jean-Claude Juncker, tevens voorzitter van de eurolanden, stelt dat Griekenland te weinig doet.

Besmetting

Het gehakketak is niet zonder risico. Tot nu toe leek het probleem geïsoleerd. Alleen die kleine economie aan de zuidoostelijke rand van Europa kampt met een groot probleem. Maar eind januari zet de gevreesde besmetting in. De onrust op de financiële markten raakt niet langer alleen maar Griekenland. Beleggers beginnen zich ook ongerust te maken over Portugal en zelfs over de grote landen Spanje en Italië. Daarmee is de bedreiging voor de euro ineens levensgroot. De koers van de munt krijgt dan ook flinke klappen.

Europese politici beginnen na te denken over concrete oplossingen. Financiële steun voor Griekenland ligt daarbij zeer voor de hand. Maar hoe? En wie brengt dat geld op? De Europese Commissie ziet voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd, Nederland wil juist het Internationaal Monetair Fonds (IMF) binnenhalen. Maar sommigen zien het IMF als een ongewenste indringer. De internationale organisatie die landen overal ter wereld financieel te hulp schiet, zou te Amerikaans zijn. En voor de eurozone wordt het als een afgang gezien dat er hulp van buiten nodig is. Wouter Bos wil juist het IMF inroepen omdat deze organisatie decennialange ervaring heeft met landen in problemen. Als het IMF de zaak oplost, is het ook veel apoli-

tieker dan wanneer Europese regeringsleiders erover gaan beslissen. Bos ziet niets in de politieke onderonsjes die zo gewoon zijn in het Brusselse.

Het is niet Bos zelf maar zijn hoogste ambtenaar Ronald Gerritse die in Brussel de wind van voren krijgt over het Nederlandse standpunt. Tijdens een vergadering van ministers van Financiën van de eurolanden op maandagavond 18 januari 2010 moet thesaurier-generaal Gerritse zijn minister vervangen. Hij is de enige die voorstelt het IMF actief te betrekken bij eventuele noodsteun voor Griekenland. De Duitsers zijn dan nog tegen, de Finnen zwijgen. Gerritse krijgt tot drie keer toe flinkesneren van de Luxemburger Jean-Claude Juncker, die voorzitter is van de eurogroep. Waarom wil Nederland zo nodig dat de Amerikanen zich via het IMF bemoeien met de euro? Denkt Gerritse dat Europa het niet zelf afkan? Of laat het Nederlandse kabinet zijn oren helemaal hangen naar het parlement en durft het niet voor een pro-Europese positie te kiezen? Gerritse komt geen centimeter vooruit die avond.

Eind januari in Davos is de ellende in de eurozone het gesprek van de dag. Iedereen die ertoe doet in de politiek en het bedrijfsleven is aanwezig in het Zwitserse oord. Uitgezonderd de bankiers. Die houden zich na de bankencrisis nog even ge-deisd. Premier Papandreou is er ook. Hij zet een frontale aanval in op speculanten. Volgens hem proberen op winst beluste beleggers zijn land kapot te maken. Dat doen ze door allerlei geruchten te verspreiden en te speculeren op koersdalingen. Op de markten maakt een rapport van bureau Moody's veel meer indruk. De analisten van de kredietbeoordelaar zien het zwaar in voor Portugal. De rente voor Portugal en Griekenland loopt verder op. Ook Spanje wordt afgestraft. De Spaanse regering, onder leiding van premier José Luis Rodríguez Zapatero, heeft bezuinigingen aangekondigd, maar beleggers zijn er niet tevreden over. Minister Papaconstantinou ziet het met lede ogen aan. Hij zegt dat de rente die beleggers nu van hem vragen 'desastreuus' is voor de mogelijkheid om Griekenland te financieren. De Griekse premier en andere politici kunnen mopperen

wat ze willen, maar als beleggers steeds minder vertrouwen hebben in de financiële situatie van een land, heeft klagen weinig zin. De overheidsfinanciën saneren en de economie hervormen is het enige dat politici dan nog kunnen doen.

Het moment dat Griekenland niet meer op eigen kracht verder kan, komt met rasse schreden naderbij. Eurocommissaris Almunia doet nog een laatste poging om beleggers ervan te overtuigen dat het ernst is met de aanpak van de Griekse problemen. Hij stelt het land onder verscherpt toezicht, wat feitelijk niet veel anders is dan de Grieken onder curatele zetten. De Griekse regering moet de eigen plannen nauwgezet uitvoeren en er elke drie maanden over rapporteren. De eurocommissaris denkt dat hij op deze manier het IMF nog buiten boord kan houden.

Op dinsdag 9 februari 2010 komen de Grieken met nog meer nieuwe plannen. De pensioenleeftijd gaat omhoog, de ambtenarensalarissen omlaag. Het mag niet meer baten. Beleggers hebben nog maar voor één ding interesse: de aanstaande Europese top. Op donderdag komen de regeringsleiders bijeen voor een informele sessie over innovatie.

Maar iedereen weet dat deze top volledig overschaduwd zal worden door dit Griekse drama. De geruchtenmachine draait op volle toeren. En als bekend wordt dat Jean-Claude Trichet van de Europese Centrale Bank bij de top aanwezig zal zijn, weten beleggers het zeker: er staat iets te gebeuren op deze top. Iedereen houdt zijn adem in, de blikken zijn gericht op Brussel.